

PROVENIENȚA INSCRIȚIEI GRECEȘTI DE LA MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA

Se împlinesc peste puțin șaptezeci de ani de la publicarea de către Grigore Tocilescu a unei înscricții grecești de un neobișnuit interes¹, al cărei loc de proveniență a rămas pînă astăzi învăluit în taină. Facem aluzie la decretul în cinstea lui Epicrates, fiul lui Nicoboulos, originar din Byzanț, răsplătit de o cetate de pe țărmul de vest sau de nord al Mării Negre pentru merite expuse în partea introductivă a documentului și care, în esență, se reduc la priceperea dovedită în reconstruirea orașului și la dezinteresarea manifestată în împrejurări grele pentru tezaurul obștesc. Piatra se păstrează la mănăstirea Dragomirna, unde se găsește nu se știe de cînd, și problema posibilei ei obirșii a pasionat și pasionează pe cercetătorii care — întemeiați citeodată pe text, de cele mai multe ori pe indicii străine documentului ca atare — au încercat să descopere orașul de unde lespedea va fi fost ridicată.

Sub acest raport, cel dintîi pas ce avea a fi făcut era de a se stabili dacă în arhiva mănăstirii nu se vor fi păstrînd informații cu privire la vremea și împrejurările cînd inscripția și-a făcut apariția în Bucovina. Singurul învățat care și-a pus această întrebare și s-a străduit să-i răspundă — am numit pe Otto Fiebiger — n-a putut formula mai mult decît ipoteza vagă după care lespedea trebuie să fi fost adusă la Dragomirna la începutul sec. al XVII-lea, fie de meșteri zidari veniți din alte locuri, fie de negustori suceveni, ale căror negoțuri îi purtau obișnuit spre malurile Mării Negre². O altă presupunere în această privință nu știm să fi fost vreodată exprimată, și noi înșine, neavînd prilejul să întreprindem la fața locului cercetarea ce s-ar fi impus, ne mulțumim să întemeiem observațiile ce urmează pe analiza internă a documentului, așa cum au făcut în ultima jumătate de veac toți cei ce—intr-un fel sau altul—și-au spus cuvîntul în spinoasa problemă.

¹ AEM, XI, 1887, p.66, nr. 141 (= Michel, *Recueil*... nr. 328; Syll³, 707).

² *Zur Geschichte der Bisternen im zweiten vorchristlichen Jahrhundert*, JOAI, XIV, 1911, Beibl., col. 71 urm., indeosebi 75—76.

În această ordine de idei, cel dintâi ce trebuie amintit e Grigore Tocilescu, care, pornind de la mențiunea în inscripția noastră a unui colegiu de σύεδροι, și invocînd existența unor magistrați cu acest nume la Callatis³, a crezut a putea susține proveniența callatiană a decretului, fără a se preocupa dacă alte elemente ale conținutului se potrivesc cu această atribuire și fără să se întrebe, înainte de toate, în ce măsură textul prezintă particularitățile de limbă proprii documentelor descoperite într-o cetate doriană.

În asemenea condiții, nu-i de mirare că discuția a fost redeschisă după cîțiva ani de Bruno Keil, care, supunînd textul unui examen atent, a scos în evidență elementele lui *ioniene*, postulînd proveniența inscripției dintr-o colonie a Miletului⁴. Amănuntul asupra căruia s-a oprit mai mult atenția epigrafistului german e pomenirea în decret a unui Ὀλατικός πόλεμος, război cu un neam al cărui nume apărea aci pentru întia oară și în legătură cu care nu se știa nimic. Relevînd într-un inventar al bunurilor lui Alcibiade, confiscate cu prilejul procesului din 415, mențiunea unui sclav înregistrat ca Ὀλας ἀνέρ⁵, Keil a tras concluzia îndreptățită că olații — Ὀλατες sau Οὐλατες — ar fi fost un neam trac, trăitor într-un loc necunoscut al coastei vestice a Mării Negre, în preajma unei cetăți, care, după părerea sa, n-a putut fi decît Apollonia⁶. Se dobîndea astfel un punct de pornire pentru cercetările ulterioare și problema căpăta un început de dezlegare, cînd, într-o notă a cunoscutei lucrări despre monedele Daciei și ale Moesiei⁷, Behrendt Pick a venit să complice lucrurile, postulînd o greșeală în transcrierea documentului, la începutul numelui misterios al poporului împotriva căruia cetatea unde se găsea Epicrates ar fi avut să poarte lupte. „Presupun că numele atît de neînțeles al războiului — nu șovăia să scrie Pick, care nu văzuse niciodată inscripția, dar se credea îndreptățit s-o amendeze — trebuie să fi fost copiat greșit și că avem a-l citi [Γα]-λατικοῦ, primele lui litere fiind distruse și înlocuite printr-o gaură”⁸. Cu ajutorul acestei simple schimbări, tracia erau înlocuiți prin celți (în speță, prin scordisci) și teoria autorului despre o campanie a acestora la Dunărea de jos, către sfîrșitul secolului al II-lea î. e. n., căpăta, cum se spune, „un început de dovadă”. În subsidiar, și pentru a pune în legătură noua identitate a vrăjmașilor din decret cu itinerariul presupusei expediții a scordiscilor spre gurile Dunării, Pick exprima opinia după care cetatea unde-și desfășura talentele Epicrates a putut să fie Tyras, mai degrabă decît Odessos ori Apollonia⁹.

Din păcate, întreaga construcție a învățatului numismat e lipsită de cea mai firavă bază documentară. Lăsînd la o parte chestiunea de a ști în ce măsură se poate vorbi la sfîrșitul secolului al II-lea de o campanie care

³ AEM, XI, 1887, p. 33, nr. 32, r. 4.

⁴ „Hermes”, XXXI, 1896, p. 472 — 476.

⁵ Syll³, 99, r. 7.

⁶ Art. cit., p. 474.

⁷ Die antiken Münzen Nord Griechenlands. I. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, 1. Halbbd., Berlin, 1898.

⁸ Ibidem, p. 145, n. 2.

⁹ Ibidem.

ar fi dus pe scordisci pînă la limanul Nistrului (și, poate, încă mai departe spre nord-est)¹⁰; lăsînd la o parte ipoteza, formulată cu același prilej, după care „barbarii” din decretul pentru Aristagoras, fiul lui Apaturos, ar fi fost și ei scordisci¹¹, poate fi socotit cu desăvîrșire sigur că lecțiunea Ὀλατικῶς e neîndoioasă : piatra n-a suferit în acest loc nici cea mai mică vătămare și e deajuns o privire asupra fotografiei pentru a înlătura orice posibilă ezitare (fig. 1). Astfel fiind, s-ar putea presupune, ipotezele lui Pick erau dinainte condamnate și întreaga-i eșafodare de concluzii destinată a rămîne fără ecou.

În realitate lucrurile nu s-au petrecut așa, și e semnificativ pentru anumite metode de cercetare constatarea că, deși deplin edificat asupra integrității pietrei, cu ajutorul unui estampaj păstrat la Seminarul de epigrafie al Universității din Viena, un alt învățat, care a avut prilejul să se ocupe de inscripția noastră, n-a găsit cu cale să renunțe la o citire care echivala cu o silnicie făcută textului, pentru motivul că emendarea abuzivă oferea o aparență de îndreptățire unei încheieri lipsite de temei. Acceptînd ea bună sugestia lui Pick după care, în loc de Ὀλατικῶς, misteriosul cuvînt s-ar cuveni citit [Γα]λατικῶς (dar justificînd-o printr-o greșeală a lapidului, săvîrșită din nebagare de seamă), Fiebiger se credea îndreptățit a întemeia pe această primă ipoteză, o ipoteză proprie, exprimînd presupunerea că „galații” astfel scoși din neant n-ar fi fost scordiscii postulați de Pick, ci bastarnii pe care — o dată pornit pe această cale — epigrafistul german nu șovăia să-i descopere și în decretul pentru Protogenes din Olbia¹², și în decretul histrian pentru Aristagoras fiul lui Apaturos¹³. Nu e locul să intrăm aci în discuția acestor teze, asupra îndreptățirii cărora am avut prilejul să ne arătăm părerea¹⁴. Mai util ni se pare să semnalăm împrejurarea că, în privința provenienței decretului pentru Epicrates, Fiebiger se angajează pe o cale bună atunci cînd, în loc să se pronunțe apodictic pentru un oraș sau altul, purcede la un — fie și sumar — examen al conținutului decretului, și în special al expresiilor lui caracteristice, relevînd că substantivul ἔγδοσις (în înțelesul de „concesionare a unor lucrări sau venituri publice”) figurează într-o inscripție olbiană¹⁵; că verbul χειρίζειν (pentru διαχειρίζειν) e întrebuințat în decretul pentru Protogenes¹⁶; în sfîrșit, că în acest din urmă text se întîlnește participiul συμπεριεγγυθεῖς, de la același verb συμπεριφέρειν folosit în decretul pentru Epicrates sub forma συμπεριφερόμενος¹⁷. Adăugînd la aceste indicii considerația că în colonia milesiană, care era Olbia, cultul lui Apollon e atestat în chipul cel mai sigur¹⁸; adăugînd și

¹⁰ Vezi rezervele formulate în această privință în articolul nostru din SCIV, IV, 1953, p. 492 și n. 1.

¹¹ Pick, *op. cit.*, I 1, p. 145.

¹² IOSPE, I², 32 = Syll³, 495.

¹³ Syll³, 708.

¹⁴ SCIV, IV, 1953, p. 492—494.

¹⁵ IOSPE, IV 456, r. 3.

¹⁶ IOSPE, I², 32, fr. B, r. 65, 72.

¹⁷ IOSPE, I², 32, fr. A, r. 31—32; fr. B, r. 71—72.

¹⁸ Inscriptii și monede prea numeroase și de altminteri prea cunoscute pentru a mai fi nevoie să le înșirăm.

Fig. 1. — Decretul lui Epicrates, de la mănăstirea Dragomirna.

informația după care înfloritoarea cetate dispunea de un teatru¹⁹ (menționat și în r. 30 al decretului misterios), Fiebiger socotea a fi reunit suficiente dovezi pentru încheierea că inscripția de la Dragomirna ar fi fost adusă nu de la Tyras, cum crezuse Pick, ci din orașul de la gura Bugului, de unde transportul lespezii în Nordul Moldovei n-ar fi prezentat mai multe greutăți decât transportul ei de la Cetatea Albă.

Oricât ar părea de curios, sumara demonstrație abia reprodușă a apărut îndestulătoare pentru acreditarea unei judecăți acceptate de cei mai mulți ca și cum ar fi fost întemeiată pe dovezi mai presus de îndoială. Referindu-se la ea, îngrijitorul celei de-a III-a ediții a culegerii lui Dittenberger, Hiller von Gaertringen, remarcă în legătură cu originea textului : „*neque vero Apolloniam ... , neque Istropolin vel Tyram, sed Olbiam esse intellegendam argumentis non inanibus demonstrare conatus est Fiebiger*”²⁰; iar Adolf Wilhelm, într-o notă întâmplătoare din ale sale *Neue Beiträge* : „din Olbia provine, după toate probabilitățile, remarcabilul decret în cinstea arhitectului Epicrates, în care se face mențiunea așa-numitului Ὀλ-
τικὸς πόλεμος”²¹.

Cu aceasta, problema părea rezolvată, și rarele glasuri ridicate împotriva unei atribuții atât de categoric formulate au rămas fără ecou. Ca să cităm un exemplu, în comunicarea intitulată *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, apărută în 1923, Pârvan lăsa să se înțeleagă că argumentarea lui Fiebiger nu i se părea convingătoare, atribuind încă documentului o origine apolloniată²². Sugestia nu pare să fi cîștigat totuși pe nimeni²³, și poate că autorul *Geticelor* el însuși șovăia să-i atribuie un prea mare grad de probabilitate, de vreme ce, în ultimul său memoriu epigrafic, publicat în 1925, exprima bănuiala că decretul „ar putea tot atât de bine proveni și dintr-o altă colonie ioniană decât Apollonia — între altele chiar din Histria”²⁴. Ce anume îl va fi îndemnat să ia în considerație această posibilitate, firește, nu-i ușor de spus, dar poate nu-i lipsit de interes să arătăm că într-o carte apărută în 1920, și pe care fără îndoială Pârvan o cunoștea, Fr. Bilabel — fără de altminteri să argumenteze în vreun fel și fără să dea vreo explicație — citează inscripția de la Dragomirna printre documentele referitoare la Istros²⁵.

Problema se găsea în situația pe care am descris-o, și o soluție părea mai depărtată decât întotdeauna, cînd, în 1950, într-o notă publicată în volumul omagial Francisco Adolfo Coelho²⁶ — pe care n-am văzut-o și de care am luat cunoștință mulțumită analizei lui Louis Robert în Bule-

¹⁹ IOSPE, I², 25, r. 9.

²⁰ Syll³, vol. II, p. 339, n. 1.

²¹ „Sitzber. Akademie Wien”, CLXXXIII, 1921, p. 42.

²² BSH, X, 1923, p. 44, n. 6.

²³ Originea apolloniată a decretului e explicit respinsă de Chr. Danov, *Zapadnial briag na Cerno More v drevnostta*, Sofia, 1947, p. 129, n. 1; inscripția e trecută sub tăcere și de T. V. Blavatskaia, *Zapadnopontiiskie goroda v VII—I v. d. n. e.*, Moscova, 1952.

²⁴ „Dacia”, II, 1925, p. 207, n. 10.

²⁵ *Die ionische Kolonisation* („Philologus”, Suppl. XIV), Leipzig, 1920, p. 109; cf. 71, n. 24.

²⁶ „Miscelanea de filologia, literatura e historia cultural a memoria de Francisco Adolfo Coelho”, II (Lisabona, 1950), p. 169–177.

tinul epigrafic al anului 1953²⁷ — Scarlat Lambrino redeschidea discuția, vărsind la dosarul chestiunii un document a cărui existență nimeni n-o bănuia și despre care nici acum nu rezultă limpede unde s-ar găsi. E vorba de o cărămidă (?) a cărei fotografie e dată în articolul citat, atribuită de editor secolului al IV-lea î. e. n. și purtând ștampila 'Ολας, interpretată de Lambrino ca numele unui magistrat histrian de origine locală. Cît putem judeca, editorul folosește acest nume ca argument pentru a susține existența undeva, în preajma Histriei, a unui trib trac cu numele 'Ολατες; cu aceștia, histrienii ar fi purtat războiul calificat în decretul pentru Epicrates ca 'Ολα-τικός πόλεμος, și pe acest argument se întemeiază ipoteza după care documentul a cărui proveniență a dat atât de lucru epigrafiștilor n-ar veni din Olbia, nici din Apollonia, ci din cetatea de pe malul lacu-lui Sinoe.

Alte considerații ale lui Lambrino în legătură cu olații, al căror nume crede a-l fi descoperit și într-o listă de tributuri attice sub forma 'Ολα[τ]ες — „colonie greacă, așezată în teritoriul trac și păstrînd numele barbar al locului unde a fost întemeiată”²⁸ — sînt acum înlăturate de Robert, care relevă în primul rînd faptul că lectura 'Ολα[τ]ες e condamnată de editorii listelor de tributuri ateniene, care citesc în locul ei 'Ολα[ι]ες²⁹, în al doilea rînd, împrejurarea că numele în chestiune figurează printre orașele de pe coasta Cariei, ceea ce exclude că ar putea fi vorba de o cetate legată în vreun fel de Tracia³⁰.

Din intervenția de care ne ocupăm, trebuie deci reținută descoperirea în Histria a unei cărămizi purtînd ștampila 'Ολας, chiar dacă — așa cum e cazul nostru — nu împărtășim interpretarea potrivit căreia acesta ar fi numele unui magistrat. Magistrați băștinași în secolul al IV-lea î. e. n., pomeniți cu un nume atât de neobișnuit și fără patronym, nu credem să fi fost mulți în Histria, și ni se pare greu să admitem chiar existența unuia singur. Dacă literele imprimate nu reprezintă o siglă, ar putea fi vorba mai curînd de un meșter cărămidar sau de un patron de atelier, a cărui îndeletnicire și a cărui poziție socială nu exclude originea tracă. Din punctul de vedere al problemei ce ne interesează, indiciul nu-i, oricum, mai puțin vrednic de luat în seamă, cu toate că — singur și izolat, cum e prezentat de autorul articolului la care ne referim — e departe de a dovedi proveniența histriană a decretului pentru Epicrates. Pentru a transforma în certitudine ceea ce constituie în cel mai bun caz o prezumție, trebuia arătat că anumite trăsături notabile ale conținutului sau ale frazeologiei decretului își găsesc corespondențe sau justificări în documente locale. Lucrul n-a fost însă încercat, și e cu atât mai surprinzător cu cît materialul epigrafic descoperit în urma morții lui Pârvan cuprinde toate elementele necesare unei demonstrații. Momentul e deci potrivit pentru a încerca o punere a lor în

²⁷ RÉG, LXVI, 1953, p. 152, nr. 138.

²⁸ Lambrino, la Robert, *loc. cit.* Documentul avut în vedere e SEG, V 2, col. I, r. 20; IG, ² 192.

²⁹ Meritt-Wade-Gery & Mc. Gregor, *The Athenian Tribute Lists*, I, 1939, p. 10, 171 și 529—530, citați de Robert, *op. cit.*

³⁰ Robert, *op. cit.*, *loc. cit.*

lumină, și e ceea ce ne propunem să facem în paginile ce urmează, cu nădejdea de a contribui în chip util la elucidarea a ceea ce a fost prea multă vreme o *uexata quaestio*.

Primele elemente pe care socotim necesar să le relevăm țin de vocabularul și de frazeologia inscripției. Cum s-a observat în această privință de Keil, o lectură oricât de superficială a decretului dezvăluie proveniența lui dintr-o cetate ioniană: *χειρίζειν* pentru *διαχειρίζειν*, *συντελεσασθαι* pentru *ἐπιτελεῖν*, *προσταχῆ* pentru *προσταγή* — sînt trăsături revelatoare din acest punct de vedere, și acelaș lucru se poate spune despre *τελαμών*, în înțelesul de „lespede de piatră sau de marmoră”, accepție pe care acest substantiv o are mai ales în orașele de pe țărmurile de vest și de nord ale Mării Negre³¹. La aceste trăsături generale, se pot adăuga însă o serie de caracteristici proprii deopotrivă decretului pentru Epicrates și unora sau altora din documentele epigrafice histriene. Din această categorie fac parte: *τοῖς τε καιροῖς συμπεριφερόμενος* (r. 10—11), ușor de recunoscut în *συμπεριε[νε]ρχοίς* *τοῖς τῆς πόλεως καιροῖς* din decretul pentru Hephaistion fiul lui Matris³², sau formulele: *ἐφοδὸν ἐπὶ τὴν βουλῇν καὶ τὸν ἔμμον* (r. 35—36), *αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις* (r. 32), *οἱ καλέσαι.. [εἰς τ]ὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος* (r. 42—43), toate folosite în decrete histriene din epoca elenistică; prima în decretul pentru zaraful necunoscut de care a mai fost vorba: *[εἶναι... αὐτῷ ἐ]φοδὸν ἐπὶ τῇ[ν] βουλῇ[ν καὶ τὸν δῆμον]*,³³; a doua în decretul în cinstea unui tomitan, publicat de noi în *Histria I* sub numărul 6: *[δεδοσθαι δὲ] αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις προξενίαν* și cele ce urmează³⁴; în sfîrșit, a treia, în alt decret fragmentar publicat în *Histria I*: *καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν ἱερεᾶ τοῦ Ἀπόλλωνος*³⁵.

Interesul ultimelor cuvinte depășește de altminteri sfera simplei frazeologii, implicînd o similitudine de instituții religioase și politice a cărei semnificație nu poate scăpa nimănui. Cum s-a relevat din primul moment de Keil, în invitația sărbătoritului la templul lui Apollon avem dovada neîndoioasă că orașul de unde provine decretul pentru Epicrates avea ca divinitate de căpetenie pe Apollon, mai precis, că onoarea eponymiei aparținea în el preotului lui Apollon. E adevărat că aceasta situație se întîmpină în toate coloniile milesiene din Marea Neagră și că, din acest punct de vedere, amănuntul nu poate fi socotit caracteristic pentru Histria în special. Important era să arătăm însă, în primul rînd, că această particularitate a orașului necunoscut nu constituie o piedică în calea identificării lui cu Histria; în al doilea rînd, că toate celelalte urmări decurgînd din această preeminență în panteonul local a fiului Latonei își găsesc și ele loc în viața religioasă a cetății dobrogene.

³¹ Keil, *art. cit.*, p. 475. Pentru *τελαμών*, cf. BCMI, IV, 1911, p. 106 = JOAI, XIV, 1911, Beibl. 149—154; *Histria. Monografie arheologică*, vol. I. Ed. Acad. R. P. R., București, 1954, p. 522, nr. 13, r. 7.

³² *Histria*, I, 1954, p. 487, nr. 2, r. 11—12; cf. Syll³, 708, r. 32—33: *καὶ τὸ τρίτον τῶν αὐτῶν καιρῶν τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν κατεχόντων*.

³³ „Dacia”, II, 1925, nr. 9, r. 2—3.

³⁴ Pentru folosirea acestei formule în inscripțiile pontice, v. M. Holleaux, *Études d'épigr. et d'antiquités grecques*, I, Paris, 1938, p. 369—372.

³⁵ *Histria*, I, 1954, p. 494, nr. 3, r. 7—8.

Nu e, firește, locul să intrăm în această privință în prea multe amănunte. Nu ne putem dispensa de a aminti totuși că, în afara cultului lui 'Απόλλων 'Ιητρος, care ține în viața Histriei locul pe care toată lumea îl știe, întreaga lui „familie” s-a bucurat în această cetate de o favoare deosebită, oglindită deopotrivă în inscripții și în reprezentări figurate³⁶. Așa fiind, pomenirea în decretul pentru Epicrates a Thargeliilor — sărbătoare în cinstea lui Apollon și a Artemidei — nu poate constitui o piedică în calea atribuției propuse, în ciuda faptului că, pînă acum, în Histria această festivitate nu e atestată în chip explicit. E ușor de presupus însă că ea n-a putut lipsi, dacă ne gândim la persistența în acest oraș a altor culte ioniene — unele de o vechime impresionantă³⁷ — dacă ne gândim mai ales că, așa cum se poate acum susține fără șovăire, în Histria epocii helenistice calendarul în uz era calendarul milesian.

Primii pași în stabilirea acestui adevăr au fost făcuți în 1920 de Friedrich Bilabel, care, pe baza materialului atunci cunoscut, releva existența în calendarul Histriei a unei luni 'Αρτεμισίων (ultima a anului civil și religios)³⁸, postulînd totodată existența unei luni 'Απαυρεών pe baza răspîndirii în colonia noastră a numelui 'Απατούριος³⁹, și a unei luni 'Θαργηλιών pe baza mai puțin sigură a decretului pentru Epicrates, în legătură cu care (așa cum am avut prilejul s-o arătăm) acest învățat își exprima bănuiala că ar fi de origine histriană⁴⁰. La aceste indicii mai vechi, se adaugă acum temeuri serioase de a înscrie în calendarul histrian o lună 'Ανθεστηριών⁴¹, precum și una Ταυρεών, despre care s-a presupus în chip verosimil că ar fi fost cea dintîi a anului⁴². Dacă însă folosirea calendarului milesian la Histria are a fi astăzi socotită sigură, nu mai poate fi pusă la îndoială nici existența în el a unei luni 'Θαργηλιών: figurarea printre sărbătorile histriene a Thargeliilor poate fi deci admisă fără șovăire, iar mențiunea lor în decretul pentru Epicrates nu mai constituie o piedică în postularea pentru acest document a unei origini histriene⁴³.

În sprijinul acestei proveniențe pledează, de altă parte, o serie de coincidențe impresionante între organizarea internă a cetății în slujba căreia și-a desfășurat activitatea Epicrates și constituția Histriei, așa cum

³⁶ Cf. S. Lambrino, „Arch. Ephemeris”, 1937, p. 352—362.

³⁷ Cum ar fi cultul lui Poseidon Heliconios, între altele, în legătură cu care vezi dedicația BCMI, IV, 1911, p. 106 (= JOAI, XIV, 1911, Beibl. 151—152) și decretul fragmentar publicat în *Histria*, I, 1954, p. 553, nr. 30, dovedind existența în acest oraș a unei asociații de Ταυρεασταί, închinători ai zeului adorat din timpuri imemorabile pe promontoriul Mycale (Herod., I, 148). Ambele documente sînt din prima jumătate a sec. III e. n.

³⁸ *Die ionische Kolonisation*, p. 71; cf. p. 79—80.

³⁹ Syll³, 708, r. 1, iar acum în urmă *Histria*, I, 1954, p. 499, nr. 4, r. 23 și p. 556, nr. 31, r. 2.

⁴⁰ Vezi mai sus, p. 129 și n. 25

⁴¹ Cf. numele 'Ανθεστηριος în *Histria*, I, 1954, p. 553, nr. 4, r. 4.

⁴² Bilabel, *op. cit.*, p. 79—80. Mențiunea explicită a lunii Ταυρεών apare pentru întia oară la Histria într-un decret din secolul II î. c. n.: [ἐπ'] ἱέρειω 'Εστιαίου τοῦ Μικκαλλίνοιο, μηνὸς Ταυρεῶνος, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δῆμῳ. ἐπιμνηνεύοντος Εὐπολέμου τοῦ Κλεομέδοντος οἱ ἀρχοντες εἶπαν (Muz. Histria, nr. inv. 302).

⁴³ Față de dovezile invocate, îndoiala exprimată în această privință de L. Robert, *RÉG*, LXIII, 1955, p. 57 ni se pare nejustificată.

am învățat a o cunoaște în lumina ultimelor descoperiri de texte⁴⁴. Sub acest raport, trebuie spus din capul locului că nici una din trăsăturile relevate în inscripția de la Dragomirna nu lipsește în documentele histriene, și că cel puțin una — și nu dintre cele mai puțin caracteristice — nu se întâlnește pe țărmurile de vest sau de nord ale Mării Negre *decît în documentele histriene*.

Din prima categorie fac parte pomenirea în decretul pentru Epicrates a unui colegiu de ἄρχοντες (r. 38), a căror prezență în Histria e atestată acum în cel puțin trei documente⁴⁵; a unui colegiu de σύνεδροι (r. 2), a cărui mențiune într-un decret din secolul I î.e.n. am avut prilejul s-o notăm⁴⁶ și nu poate fi pusă la îndoială⁴⁷; în sfîrșit amănuntul că în orașul de unde provine decretul, ca în Histria, ziua a 10-a a fiecărei luni pare să fi fost fixată pentru una din ședințele ordinare ale Adunării⁴⁸. Încă și mai semnificativă apare împrejurarea că — pînă în clipa cînd scriu — în nici o altă cetate greacă de pe un țărm sau altul al Mării Negre nu se cunosc magistrați purtînd numele de οἰκονόμοι, dacă se exceptă Histria, unde într-un decret din secolul al III-lea, publicat de noi în 1954⁴⁹, ca și într-un decret editat de Pârvan în *Histria IV*⁵⁰, acești minuitori ai fondurilor publice sînt pomeniți într-un fel asemănător chipului în care se vorbește de ei în inscripția de la Dragomirna: τὸ δὲ ἀνάλωμα... δ[οῦναι τοὺς οἰκονόμους, în decretul pentru Epicrates (r. 40 — 41): τὸ δὲ ἀνάλωμα δοῦναι τὸν οἰκονόμον, respectiv : [τ]ὸ ἐσόμενον [ἀνάλωμα δοῦναι τοὺς οἰκονόμους], în fragmentele histriene.

Un ultim element asupra căruia am vrea să zăbovim, înainte de a încheia aceste considerații, e pomenirea în decretul de la Dragomirna a unui teatru, în care înțelegem că trebuie să se fi petrecut încununarea arhitectului sărbătorit: στεφ[ανῶ]σαι αὐτὸν χρυσῶι στεφάνωι το[ῖς] Θαρ[γ]ηλίοις ἐν τῷ θεάτρῳ (r. 29—30). În Histria, cum se știe, un teatru n-a fost pînă acum găsit, nici nu e lămurit atestat în vreo inscripție cunoscută. Ni se pare totuși că existența lui nu poate fi pusă la îndoială, în lumina unei serii de indicii despre care am vorbit cu alt prilej⁵¹ și pe care le amintim în treacăt: prosperitatea multă vreme neîntreruptă a orașului, bogat în monumente încă din primele timpuri ale viețuirii lui; pasiunea bine

⁴⁴ Cf. D. M. Pippidi, *Nouvelles informations sur la constitution d'Histria préromaine*, în *Nouvelles Études d'Histoire présentées au Xe Congrès des Sciences historiques*, București, 1955, p. 85—102.

⁴⁵ În ordinea cronologică a publicării lor : CIL, III, 12489 ; „Dacia”, III-IV, 1927—1932, p. 400, nr. 3 ; *Histria*, I, 1954, p. 487, nr. 2. La acestea se adaugă acum fragmentul citat mai sus, n. 42.

⁴⁶ *Histria*, I, 1954, p. 508, nr. 8.

⁴⁷ În buletinul epigrafic al anului 1955, referindu-se la studiul lui Lambrino citat mai sus, p. 129—130, n. 26, Louis Robert pomeneste o inscripție histriană inedită, nouă necunoscută, în care ar fi vorba de συνέδρεται (REG, LXIII, p. 242).

⁴⁸ Citirea [δ]εκάτη, la începutul rîndului 2, poate fi considerată sigură. De altă parte, în acest loc al preambulului, numeralul nu poate indica decît ziua cînd s-a ținut ședința Adunării, ca în decretul pentru Aristagoras al lui Apaturos (Syll³, 708, r. 2). Cf. Bilabel, *op. cit.*, p. 71.

⁴⁹ *Histria*, I, 1954, p. 494, nr. 3, r. 6—7.

⁵⁰ P. 543, nr. 4, reeditat și întregit de noi, *Histria*, I, 1954, p. 496—497. Cf. „Nouvelles Études d'Histoire ”..., p. 89—92.

⁵¹ SCIV, VI, 1955, p. 71—72.

cunoscută a grecilor pentru spectacolele dramatice ; organizarea periodică a unor ἄγῶνες de caracter muzical și poetic, atestate în inscripții începînd din secolul al III-lea î. e. n. pînă în secolul al III-lea e. n.⁵² ; în sfîrșit, urme monumentale — cum ar fi jîlturile de piatră încadrate în incinta de după catastrofa gotică — a căror legătură cu teatrul trebuie considerată sigură, chiar dacă în cazul lor special clădirea respectivă n-a putut data decît din epoca romană. În aceste condiții, convingerea noastră e că — peste nu multă vreme — dovada existenței în Histria a unui edificiu destinat spectacolelor de dramă va putea fi făcută fie pe calea unor documente epigrafice, fie prin descoperirea monumentului însuși.

Însemnează aceasta că proveniența histriană a decretului de la Dragomirna, în favoarea căreia am citat argumente a căror greutate nu e neglijabilă, poate fi acum considerată sigură ? Fără a îndrăzni s-o afirmăm, ni se pare că ipoteza potrivit căreia inscripția ar fi fost ridicată din Dobrogea apare în stadiul actual al informației mai plauzibilă decît oricare alta emisă vreodată în legătură cu originea documentului. Cu acest titlu — și sub rezerva descoperirii oricînd posibile a unor mărturii contrarii — ne propunem să includem decretul pentru Epicerates în culegerea de inscripții lustriene la întocmirea căreia lucrăm⁵³.

D. M. PIPIDI

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ГРЕЧЕСКОЙ НАДПИСИ В МОНАСТЫРЕ ДРАГОМИРНА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Происхождение важной греческой надписи, сохранившейся в буковинском монастыре Драгомирна (Syll.³, 707), опубликованной Григорием Точилеску в 1887 г. и с тех пор неоднократно изучавшейся румынскими и зарубежными историками — исследователями понтийского побережья, представляет неразрешенную до сих пор загадку. После первого издателя, указывавшего на ее происхождение из Каллатиса, Бруно Кейль первый утверждал, что она происходит из Аполлонии; Пик и Фибигер опровергали это мнение: первый связывал происхождение надписи с Тирой, а второй — с Ольвией. Мнение Фибигера вызвало наиболее широкий отклик, несмотря на то, что раздавались одиночные голоса Билабеля, Пырвана, и позже Ламбрино, выдвигавших гипотезу истрийского происхождения. В подтверждение

⁵² *Histria*, I, 1954, p. 476, nr. 1, r. 12; SCIV, VI, 1955, p. 61—72.

⁵³ Pe punctul de a încheia, socotim potrivit să arătăm că data atribuită inscripției în Syll.³, vol. II, p. 339 („*titulum anno 100 non recentiore esse iure existimat Keil; immo aliquot annis antiquior esse videtur*”) ni se pare greșită. După judecata noastră, întemeiată pe evoluția scrisului histrian și a celui din cetățile pontice indeobște, decretul e din prima jumătate a. sec III î. e. n., cel mai târziu.

последнего мнения автор приводит теперь ряд новых доказательств; они опираются на тексты, обнаруженные в Истрии за последние двадцать лет и представляющие поразительное сходство формы и содержания с декретом в честь Эпикрата. В этом отношении можно сказать, что ни одна из отличительных черт надписи в монастыре Драгомирна не отсутствует в истрийских документах и что, по крайней мере, одна из них — из самых характерных — встречается в западном или северном Причерноморье лишь в истрийских документах. В этих условиях предположение о перемещении надписи в Буковину из города, расположенного на берегу озера Синое, на настоящем этапе знаний является более вероятной, чем любая другая гипотеза о происхождении памятника.

LA PROVENANCE DE L'INSCRIPTION GRECQUE DU MONASTÈRE DE DRAGOMIRNA

(RÉSUMÉ)

La provenance de l'importante inscription grecque conservée au monastère de Dragomirna, en Bucovine (Syll³, 707), que Gr. Tocilescu publia en 1887 — et qui, depuis, a fait maintes fois l'objet des études des historiens des régions pontiques, roumains et étrangers — constitue une énigme qui n'a pas encore été déchiffrée. Après son premier éditeur, qui lui assignait Callatis pour lieu d'origine, Bruno Keil fut le premier à soutenir qu'elle provenait d'Apollonie, combattu sur ce point par Pick et Fiebiger, qui tentèrent d'établir qu'elle provenait de Tyras selon l'un, d'Olbia selon l'autre. C'est l'opinion de Fiebiger qui a trouvé plus de créance, bien qu'entre-temps des voix isolées — celles de Bilabel et de Pârvan, et, plus récemment, de Lambrino — aient émis l'hypothèse d'une origine histrienne. C'est à l'appui de cette dernière opinion que l'auteur vient produire une série d'arguments nouveaux, se fondant sur des documents épigraphiques découverts à Histria au cours des vingt dernières années et dont le texte offre de frappantes analogies de fond et de forme avec le décret en l'honneur d'Épicrate. Sous ce rapport, il est permis d'affirmer qu'il n'est pas de trait dans l'inscription de Dragomirna qui ne se retrouve dans les documents histriens et que, pour le moins, l'un d'eux — et non des moins caractéristiques — se rencontre sur les côtes de l'Ouest ou du Nord de la Mer Noire uniquement *dans les textes histriens*. Dans ces conditions, l'hypothèse selon laquelle l'inscription en cause aurait été transportée de la cité des bords du lac Sinoé jusqu'en Bucovine semble, sur la foi des renseignements dont on dispose actuellement, plus plausible que tout autre.

